

УДК: 631.1:016.330:34

Вікторія МЕЛЬНИК, Олег ПОГРІЩУК

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІЦНЕННЯ

Розкрито сутнісно-змістовий контент сучасного розвитку сільських територій. Розглянуто сільські території як соціально-просторові утворення, що поєднують організаційні, виробничо-господарські, соціально-економічні та природно-ресурсні складові через сукупність виконуваних ними функцій та забезпечують багатогалузевий розвиток й створюють життєве середовище населення. Виявлено першопричини та обґрунтовано умови зміцнення економічного потенціалу сільських територій. Сконцентровано увагу на залученні досвіду ЄС щодо першочерговості державної підтримки сільських територій та соціально-економічних пріоритетів сільських поселень, захисту інтересів національних товаровиробників, що підтверджує безпосередній зв'язок між державною підтримкою сільських територій і сільського господарства та рівнем життя сільського населення. Визначено, що інструментом такої політики має стати підтримка домогосподарств щодо інтенсифікації господарювання та розвитку у своєму виробництві нових напрямів, які орієнтуються на окремі сегменти експорту, що створюють умови для зайнятості місцевого населення. Обґрунтовано основні чинники, що визначають умови й потенційні можливості розвитку сільських територій та можливості соціальної взаємодії через поєднання інтересів міських і сільських поселень з метою зміцнення їх економічного потенціалу шляхом: розвитку підприємництва; планування власного бізнесу; нові ресурсні потоки та систему прямої державної допомоги вітчизняним виробникам; розвитку інфраструктури та реалізацію проектів територіального розвитку, що спрямовуються на зростання виробничо-господарської сфери місцевої економіки й всебічної підтримки людського потенціалу. Доведено, що реалізація системи заходів організаційно-економічного характеру при узгодженні із концептуальними засадами розвитку інноваційного підприємництва сприятиме своєчасному й ефективному впровадженню якісних змін для зміцнення економічного потенціалу сільських територій.

Ключові слова: *сільські території, економічний потенціал, євроінтеграційні процеси.*

JEL: Q 10

Постановка проблеми. В умовах розгортання євроінтеграційних процесів та актуалізації завдань інновативності структурних змін в економіці сільські території набувають значення стратегічного потенціалу держави, виконуючи роль індикатора

стратегічних соціально-економічних перетворень. Необхідність ефективно використовувати наявний потенціал території та отримувати від нього віддачу є характерною ознакою сучасного розвитку сільських територій та створює передумови для подальшого їх розвитку й визначає економічний зміст окреслених процесів.

В умовах асоціативного об'єднання з країнами Європейського Союзу регіональна інтеграція не обмежується національним рівнем. Вона розвиватиметься також активно і між територіально-адміністративними одиницями країн. Розвиток України як великої європейської держави з використанням можливостей і переваг європейської інтеграції має здійснюватися на основі залучення місцевих і регіональних органів влади до транскордонного та регіонального співробітництва. Це передбачає створення сприятливої законодавчої бази, в якій будуть втілені досягнення європейської цивілізації. Зрештою, європейська інтеграція для України має забезпечити суттєве зміцнення транскордонних та регіональних економічних зв'язків і ділового партнерства, зростання зайнятості й вирішення соціальних проблем. Міцне партнерство на кордонах європейських країн має забезпечити побудову безпечного середовища, усунення криз спільного регіону, економічне зростання найбільш розвинутих регіонів та владнання першопричин міграції [1].

Власне проблеми трудової міграції є найбільш характерними для сільських територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема сільськогосподарського й територіального розвитку присвятили праці: О. Г. Булавка, О. М. Варченко, Т. В. Гоголь, І. В. Гончаренко, О. Ю. Єрмаков, Т. А. Заяць, А. В. Ключник, Г. О. Краєвська, М. Ф. Кропивко, І. В. Ксьонжик, Ю. М. Лузан, М. Й. Малік, О. І. Павлова, І. В. Прокопа, А. В. Руснак, П. Т. Саблук, Є. В. Савельєв, В. П. Славов, А. М. Третяк, В. Ю. Уркевич, М. М. Федоров, І. І. Червен, О. В. Шибаніна, О. Г. Шпикуляк та ін. Нині постає необхідність дослідження процесу формування економічного потенціалу сільських територій та всебічного урахування чинників впливу євроінтеграційних зрушень на окреслений процес, що й зумовлює актуальність теми, що розглядається.

Метою роботи є обґрунтування системи заходів організаційно-економічного характеру щодо перспективних напрямів розвитку сільських територій у концепції зміцнення їх економічного потенціалу в умовах євроінтеграційних процесів. Завдання дослідження передбачають: розкриття сутнісно-змістового контенту сучасного розвитку сільських територій; виявлення першопричин та обґрунтування умов зміцнення економічного потенціалу сільських територій; розробка пропозицій щодо зміцнення економічного потенціалу сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів на основі обґрунтування складових реалізації системи заходів організаційно-економічного характеру.

Виклад основного матеріалу. Сільські території є соціально-просторовими утвореннями, що поєднують організаційні, виробничо-господарські, соціально-економічні та природно-ресурсні складові через сукупність виконуваних ними функцій та забезпечують багатогалузевий розвиток й створюють життєве середовище населення.

Сільська територія є економічно-екологічною категорією, регіонально-територіальним утворенням зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [2].

Розвиток сільських територій слід розглядати як процес формування організаційно-територіального середовища взаємодії його елементів. Ґрунтуючись на застосуванні системного підходу, можна стверджувати, що сільські території є компонентом просторової цілісності, якій притаманні певні особливості та у межах якої функціонує система природних, соціальних та економічних взаємозв'язків. Таким внутрішньосистемним взаємовідносинам притаманна сукупність різноманітних характеристик, що визначає структуру, режим та динаміку функціонування системи загалом.

У загальному розумінні всі чинники, що визначають умови та потенційні можливості розвитку сільських територій, можна розділити на чотири наступних групи.

1. Чинники виробничо-економічного розвитку, пов'язані з рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва та його станом в умовах ринку, розвитком інших видів виробництва та сфери послуг, особливо постачання виробництва та торгівлі виробленою продукцією (регіональний маркетинг) та ін.

2. Чинники соціально-економічного розвитку, пов'язані з сільським населенням, його культурою та способом розселення, рівнем зайнятості сільських жителів та їх доходів, їх соціальним забезпеченням, забезпеченням умов проживання та інфраструктурною сферою.

3. Чинники збереження природної, культурної та духовної спадщини, пов'язані з об'єктами природи (земельними, водними та іншими природними ресурсами) багато в чому визначають можливості та економічну цінність території, а також усім іншим, що становить історію країни та представляють інтерес як для сьогодення, так і для наступних поколінь.

4. Чинники інституційних перетворень, пов'язані з відносинами володіння, розпорядження та користування земельними, водними ресурсами, об'єктами виробництва, інфраструктури та іншими, які беруть участь у системі багатофункціонального розвитку сільських територій, пов'язані з організацією влади і управління на місцях, в регіонах та країні загалом [3].

Важливим аспектом розвитку сільських територій є те, що вони є ресурсною базою для сільського господарства, розвиваються у тісному зв'язку, але кожний своїм шляхом. Позитивні зрушення в сільськогосподарському виробництві не змогли останніми роками розв'язати проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій. Виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка не забезпечують потреби населення в якісних продуктах харчування. Найгострішими проблемами залишаються відсутність економічного інтересу жити і працювати в сільській місцевості, мотивації до праці, безробіття, трудова міграція селян, бідність і руйнування соціальної інфраструктури [4].

Успішне розв'язання проблеми формування продовольчих ресурсів у нашій державі як основній функції аграрної сфери є багатоаспектним та, передусім, залежатиме від середовища, що буде створено. Для цього мають бути залучені всі рівні управління державою за широкої участі тих, що живуть на її території. Багата держава, у тому числі продовольчими ресурсами, буде лише тоді, коли стануть багатими її території й люди, які там проживають, за якомога повнішого задоволення їхніх економічних інтересів [5].

Протягом тривалого періоду спостерігається прояв дії сукупності негативних факторів на розвиток сільських територій, серед яких провідними є: демографічний спад, відтік працездатного населення, високий рівень безробіття, недосконалість виробничої і

соціальної інфраструктури, низький рівень освіти тощо. Наявні кризові явища носять загальносистемний характер, що зумовлює суттєве відставання сільських територій та гальмує процеси їх розвитку.

Більшість суб'єктів господарювання на сільських територіях, а саме невеликі сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та кооперативи відчувають дефіцит фінансових ресурсів, а тому суттєво не впливають на перспективи розвитку цих соціально-просторових утворень [6, с. 126].

Нині на сільських територіях України проживає близько третини населення, вони відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку держави. Сільським територіям притаманний високий рівень демографічного постаріння, що характеризується значною часткою населення віком 60 років і старше. Це гальмуватиме процес виходу їх з депопуляції, утримуючи низьку народжуваність, подальше старіння і депопуляцію. Низька народжуваність та подальше старіння сільського населення супроводжуються зростанням демографічного навантаження осіб фертильного віку [7].

Економічним наслідком процесів зростання демографічного навантаження на сільське працездатне населення є збільшення навантаження на державний бюджет, зокрема у частині соціальних виплат. Потреба щодо соціальної підтримки непрацездатного населення, а також підвищення рівня економічного забезпечення породжує інші соціально-економічні виклики суспільству. Зазначені процеси впливають на швидкість формування системи оновлення знань, розвитку науково-технічного прогресу, новітніх ідей та впровадження нових технологій й власне загальне бачення соціально-економічних перетворень в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Важливою проблемою сучасного розвитку села є нееквівалентність міжгалузевого обміну; залежність від зовнішніх джерел ресурсів для здійснення господарських процесів, постачальників, посередників; недостатній рівень фондозабезпеченості та ін. Відтак відбуваються порушення у відшкодуванні понесених витрат внаслідок системної дії окреслених чинників.

Розуміючи загальні тенденції щодо скорочення безпосередньої зайнятості у сільськогосподарському виробництві, має бути створена максимальна підтримка започаткування та розвитку на сільських територіях несільськогосподарського бізнесу, відновлення ремесел, створення невеликих підприємств у сфері легкої промисловості, послуг логістики, розвиток внутрішнього туризму [8].

Зважаючи на те, що агропромислова інтеграція відзначається тенденцією до спаду, а виробництво на селі має напівнатуральний характер, можна стверджувати про випереджальні темпи руралізації поселень порівняно з процесом урбанізації сіл [9]. Разом із тим, районний рівень сільських територій відрізняється не тільки за кількісними показниками, але й за якісними, а саме більшою різноманітністю своїх властивостей. Значна частина населення цих міст та селищ міського типу зайнята несільськогосподарською діяльністю. У зв'язку з цим виникає проблема узгодження галузевих інтересів із територіальними та інтересами громад, чіткого визначення компетенції різних суб'єктів управління. На цьому рівні з'являється можливість використання несільськогосподарських галузей як "полюсів зростання" економіки сільських районів. На розвиток економіки сільських територій суттєво впливає рівень розселення, що значно різниться у просторово-регіональному відношенні. Великі села (1000 жителів і більше)

розміщені переважно в Чернівецькій, Закарпатській та Івано-Франківській областях (від 41,3 до 52,0% загальної кількості цих сіл), середні (500–999 жителів) – в Черкаській, Тернопільській, Хмельницькій, Вінницькій (від 26,5 до 32,8%). Малих сіл (до 49 осіб) найбільше в Сумській, Чернігівській, Харківській, Кіровоградській, Луганській, Полтавській областях – від 20,3 до 32,4%. Загалом дрібноселеність коливається від 62,9 (Волинська область) до 81,7% (Сумська область) [10, с. 26].

Функціонування кожного сільського населеного пункту, розбудова його інфраструктури і доходи його жителів мають забезпечуватися за рахунок оптимізації використання сільськогосподарських угідь, регулювання цін на агропродукцію, організації аграрного ринку, тобто за допомогою механізмів аграрної політики [5, с. 11].

Практика свідчить, що адаптація всіх інституцій до ринкових принципів економічної діяльності проходить не на належному рівні, в багатьох випадках має несистемний, а іноді й непослідовний характер. Особливо це стосується аграрної сфери, розвиток якої тісно пов'язаний із розвитком сільських територій, значно залежить від природних факторів, а також від багатьох інших чинників як внутрішньодержавного, так і зовнішнього впливу [11, с. 27].

Держава та органи місцевого самоврядування мають позитивно ставитись до зусиль великих виробників щодо залучення у виробництво місцевого населення, створення умов для включення у товарне виробництво індивідуальних селянських господарств. Сьогодні головною метою політики держави в сільських територіях має стати політика, спрямована на нарощування доходів домогосподарств від власної діяльності, а не від рентних платежів.

Великі сільськогосподарські товаровиробники мають розвивати у своєму виробництві нові напрями, які орієнтуються на окремі сегменти експорту, що потребують особливого догляду з боку людини і створюють умови для зайнятості місцевого населення. Інструментами такої політики має стати підтримка домогосподарств у інтенсифікації господарювання на індивідуальних селянських наділах та кооперація сільських індивідуальних господарств у тих нішах, які не можуть бути зайняті великими сільськогосподарськими підприємствами.

У контексті цих проблем, актуальних для розвитку вітчизняних сільських поселень, слід зауважити, що у країнах ЄС серед першочергових соціально-економічних пріоритетів держава визначає саме підтримку сільських територій і поселень шляхом створення ферм сімейного типу і захисту інтересів національних товаровиробників. Європейська практика розвитку сільських територій вже давно дістала своє інституційне оформлення. З 1988 р. активно діє Європейська робоча група з питань розвитку сільських територій та відновлення села (ARGE). Для фінансування програм розвитку сільських територій створено такі потужні інституції, як: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Європейський сільськогосподарський фонд орієнтації та гарантій (EAGGF), Фонд фінансових інструментів підтримки рибальства (FIG) тощо. Європейський досвід регулювання розвитку сільського господарства засвідчує високу якість регуляторної політики, яка проявляється не лише у послабленому оподаткуванні господарюючих суб'єктів, але й у розвиненій та диверсифікованій системі дотування, субсидування та відшкодування витрат на страхування сільськогосподарської діяльності. Зокрема, за програмами ARiMR (Агентства реструктуризації і модернізації

сільського господарства) здійснюються виплати субсидій на сільськогосподарські угіддя (базова субсидія на кожен гектар становить 125 євро на рік; виплати структурних пенсій (їх сплачують при досягненні фермером 55 років і, наприклад, при наявності 20 га сільгоспугідь дорівнюють 500 євро на місяць); субсидії низькотоварним господарствам (1250 євро на рік на кожне господарство) тощо [12].

За даними Світового банку, згідно з напрямами реалізації Спільної аграрної політики країн ЄС, обсяги державної підтримки сільських територій та сільського господарства на період 2014–2020 рр. визначено у розмірі 386,9 млрд. євро, з яких на стимулювання соціально-економічного розвитку сільських регіонів припадає 23,2%; при цьому 0,6% цих коштів призначено на підтримку найбіднішого населення. Важливо підкреслити, що понад 70% коштів аграрного бюджету направляється на потреби фермерських господарств (зокрема, на страхування доходів, субсидії, компенсації у випадку втрати врожаю з об'єктивних причин). Значні кошти виділено на проведення ґрунтовних наукових досліджень з проблем сталого розвитку поселень і сільського господарства [13]. Для України такий досвід корисний тим, що підтверджує безпосередній зв'язок між державною підтримкою сільських територій і сільського господарства та рівнем життя сільського населення, а отже за суттю визначає пріоритетність завдань державного стимулювання соціально-економічного розвитку цих територій на найближчу перспективу.

Розвинуті країни світу активно субсидують аграрний сектор також і з міркувань продовольчої безпеки та мінімізації загрози надлишкової міграції сільського населення в міста і закордон.

Спільна Аграрна Політика ЄС поєднує елементи регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної й структурної політики. Оскільки в аграрній економіці галузевої і територіальний фактори інтегровані в одне ціле, поступово цілі САП змістилися з вирішення проблем сільського господарства до завдань розвитку сільських територій. Тому говорячи про сучасну аграрну політику ЄС, треба розуміти, що вона формувалася та функціонує на фундаменті та у рамках регіональної, у першу чергу структурної, політики. САП ЄС в широкому розумінні – це напрям загальної політики ЄС, спрямований на [14]:

- покращення правового регулювання відносин в аграрній сфері;
- вдосконалення адміністративних відносин між відповідними інститутами та суб'єктами господарювання в сільському господарстві;
- прийняття економічно доцільних та ефективних регуляторних актів, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства ЄС та розвитку сільської місцевості;
- сприяння подальшій лібералізації сільського господарства ЄС у відповідності з вимогами СОТ.

Водночас державна підтримка сільськогосподарського виробництва в країнах ЄС не є самоціллю. Її обсяг безпосереднім чином пов'язаний зі спроможністю агроформувань витримувати конкурентний тиск, впроваджувати нові технології, а також займатися вирощуванням екологічно чистої продукції. Так, діючий у рамках ЄС механізм ринкової конкуренції та розвинене інституційне середовище забезпечують достатній рівень макроекономічної стабільності, що дає змогу суб'єктам аграрного ринку прийняти рішення в атмосфері відносної стабільності та передбачуваності.

Аналізуючи інституційно-правове забезпечення розвитку сільських територій України в контексті європейської інтеграції нашої держави, не можемо оминати увагою таке важливе питання, як формування ринку земель. Адже в залежності від якості та напрямів використання земельних ресурсів у кожній країні та її регіонах переважає той чи інший вид сільськогосподарської діяльності й формується відповідна аграрна спеціалізація.

До важливих функцій державного регулювання в країнах ЄС відносять також управління технічним прогресом у сільському господарстві через систему наукових установ або заклади освіти, професійного навчання, підвищення кваліфікації, надання консультативної допомоги фермерам; технічне та комерційне обслуговування за допомогою державних закупівель, державних оптових ринків, ветеринарне обслуговування та кредит. Держава здійснює також контрольні-облікові функції (інспекція за якістю продукції, ветеринарна інспекція, статистика та ін.). У деяких західно-європейських країнах зараз беруться до керування соціальною перебудовою села шляхом ліквідації дрібного виробництва, перепідготовки осіб, витіснених із сільського господарства, для роботи в інших галузях, а також розробки та впровадження спеціальних програм розвитку сільських районів [15].

Скоординованість державної політики в сфері регіонального розвитку, агровиробництва та сільського розвитку на фоні широкої децентралізації відкриває для сільських територій нові можливості для прискореного розвитку [16]. Центри об'єднаних громад мають принести в сільські території нові технології, нові стандарти управління, нові підходи до організації місцевого економічного життя та якісні соціальні послуги. Нові громади отримують нові можливості для розвитку через зняття адміністративних бар'єрів для міського бізнесу у сільських територіях, які увійшли до складу цих громад, а також нову якість управлінців місцевого самоврядування. Поєднання в одній територіальній громаді міських і сільських поселень має стати додатковою можливістю для відкриття соціальних ліфтів у сільських територіях без обов'язкового покидання місця свого проживання.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку 2020, політика сільського розвитку є одним із пріоритетів держави, а більшість стратегій розвитку українських регіонів серед власних стратегічних цілей мають розвиток сільських територій. Попри це є проблеми з проактивним включенням сільських територій у планування регіонального розвитку, а особливо із підготовкою та поданням проектів розвитку характеру для фінансування з Державного фонду регіонального розвитку [8]. Держава в особі центральних органів виконавчої влади, зокрема Міністерства аграрної політики, Міністерства регіонального розвитку та будівництва має синхронізувати свої політики у сфері регіонального розвитку та у сфері розвитку сільських територій аби досягнути максимального результату.

При визначенні цілей програм соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад і районних та обласних програм сталого розвитку сільських територій за орієнтири слугуватимуть соціальні стандарти й нормативи проживання у сільській місцевості [4]. Тому необхідною передумовою середньострокового планування сталого розвитку сільських територій має бути розробка, затвердження та забезпечення поширеного використання науково обґрунтованих прогресивних соціальних стандартів, аби до завершення Програми забезпечити вирівнювання умов життєдіяльності сільського й міського населення та їх наближення до європейських стандартів.

Економічному розвитку сільських територій та формуванню сприятливих умов для проживання сільського населення сприятиме: підвищення зайнятості та зростання доходів сільських мешканців; поліпшення демографічної ситуації в селі; підвищення соціальних стандартів життя; розвиток інфраструктури, введення в дію нових об'єктів інфраструктурного забезпечення; розвиток сфери послуг та обслуговування сільських населених пунктів; активізація робіт з благоустрою та створення шляхово-транспортної мережі.

Розрив в економічному зростанні країн, який зберігається і на сучасному етапі, є наслідком диспропорції в накопичених знаннях, технологіях, інтелектуальному капіталі та способах їх використання, усунення якої знаходиться в площині розвитку окремого класу ринкових суб'єктів, які персоніфікують економічні відносини щодо використання ресурсу знань, – інноваційних підприємств [17, с. 6].

Основними складовими розвитку системи інноваційного підприємництва як основи зміцнення економічного потенціалу сільських територій вважаємо:

- розвиток інфраструктури генерації наукових знань та інновацій;
- створення системи підготовки інноваційних менеджерів;
- стимулювання престижності і мотивації праці шляхом підвищення оплати працівникам села;
- інвестиційне забезпечення інноваційних технологічних процесів;
- використання high-tech технологій і поступовий перехід до high-lme;
- розширення інтеграційних зв'язків між суб'єктами економічних відносин.

Важливим у розвитку інноваційного підприємництва є й поглиблення міжнародного співробітництва з науковими партнерами та інноваційними підприємствами, що формує передумови для безпосереднього доступу до найважливіших сучасних та майбутніх наукових та економічних просторів. Така кооперація стає дедалі важливішою завдяки визначній ролі України в рамках політики добросусідства із країнами Європейського Союзу.

Реалізація системи заходів організаційно-економічного характеру, що узгоджені із концептуальними засадами розвитку інноваційного підприємництва, сприятиме своєчасному й ефективному впровадженню якісних інновацій для розвитку сільських територій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сільські території розглядаються нами як соціально-просторові утворення, що поєднують організаційні, виробничо-господарські, соціально-економічні та природно-ресурсні складові через сукупність виконуваних ними функцій та забезпечують багатогалузевий розвиток й створюють життєве середовище населення.

Визначальними умовами зміцнення економічного потенціалу сільських територій є підвищення ефективності функціонування аграрного сектору; розвиток підприємництва; раціоналізація використання природно-ресурсної основи; нові ресурсні потоки та система прямої державної допомоги виробникам сільськогосподарської продукції; розвиток інфраструктури, реалізація проектів територіального розвитку, що спрямовується на зростання виробничо-господарської сфери місцевої економіки й всебічної підтримки людського потенціалу.

Досягнення більш швидких результатів економічного розвитку сільських територій можливе на основі використання перспективного досвіду європейських держав шляхом

поглиблення інтеграційних зв'язків з громадськістю, виробничого й наукового секторів та органів місцевого самоврядування. На всебічну підтримку заслуговує досвід поширення апробованих практик підприємницьких ініціатив розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, що підтвердили свою результативність у практиці розвитку місцевих громад.

Перспективний напрям дослідження окресленої нами проблеми вбачається у пошуку нових можливостей ефективного територіального розвитку сільської поселенської мережі, усунення диспропорцій між розвитком сіл та міст, підвищення рівня та якості проживання на сільських територіях, зростання їх економічного значення.

Список використаних джерел

1. Євген Савельєв. Концепція регіональних реформ в Україні на рівні NUTS / Євген Савельєв, Максим Куриляк // Журнал Європейської економіки. – 2016. – Т. 15 (№ 1). – С. 92–118.
2. Славов В. П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В. П. Славов, О. В. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 9. – С. 68–71.
3. Руснак А. В. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/244.pdf>
4. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmi.gov.ua>.
5. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П. Т. Саблук // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матер. VII річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 19 с.
6. Павлов О. Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження. – Регіональна історія України: зб. наук. статей. – 2011. – Вип. 3. – С. 113–132.
7. Ксєнжик И. В. Анализ демографической ситуации в Украине / И. В. Ксєнжик // Эко- и агротуризм: перспективы развития на локальных территориях: сборник научных статей ; под ред. В. И. Кочурко, В. Н. Зуева. – Минск : изд-во “Четыре четверти”, 2013. – С. 110–121.
8. Державна стратегія регіонального розвитку 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/385-2014-п>.
9. Павлов О. І. Сільські території як об'єкт суспільних інтересів / О. І. Павлов // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 123–127.
10. Булавка О. Г. Науково-прикладні та методичні засади розвитку поселенської мережі сільських територій / О. Г. Булавка // Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент) : монографія / [М. Й. Малій, М. Ф. Кропивко, О. Г. Булавка та ін.] ; за заг. ред. М. Й. Малія. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012.
11. Лузан Ю. Я. Збалансованість попиту та пропозиції на продовольчому ринку / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – №8. – С. 27–37.
12. Чеботарьов В. А. Досвід структурних перетворень в агропромисловому

- виробництві постсоціалістичних країн у контексті їх вступу до Європейського Союзу / В. А. Чеботарьов // *Економіка АПК*. – 2007. – №2. – С. 142–148.
13. Заяць Т. А. Економічна основа сільських поселень України та перспективи її зміцнення / Т. А. Заяць, Г. О. Краєвська // *Економіка України*. – 2016. – №9. – С. 70–81.
 14. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України / Аналітична доповідь. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
 15. Ульяновченко Ю. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://194.44.242.244/e-journals/DeVu/2007-2/doc/5/05.pdf>.
 16. Сільські території у період змін. Нові можливості ?! – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/siiski-terytoriyi-u-period-zmin-novi-mozlyvosti>.
 17. Сіренко Н. М. Розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки України : монографія / Н. М. Сіренко, О. І. Мельник. – Миколаїв, 2016. – 243 с.

References

1. Saveliev Ye., Kuryliak M. Kontseptsiia rehionalnykh reform v Ukraini na rivni NUTS [The concept of regional reforms in Ukraine under the NUTS]. *Zhurnai Yevropeiskoi ekonomiky – Journal of European Economy*, 2016, Volume 15 (No. 1), pp. 92–118 [in Ukrainian].
2. Slavov V.P., Kovalenko O.V. Ekonomiko-enerhetychna systema staloho rozvytku silskykh terytorii [Economic and energy system for sustainable development of rural areas]. *Visnyk ahrarnoi nauky – Buiieting of Agrarian Science*, 2007, No. 9, pp. 68–71 [in Ukrainian].
3. Rusnak A. V. Funktsii, zavdannia, chynnyky funktsionuvannia ta staloho rozvytku silskykh terytorii [Functions, tasks, factors of operating and sustainable development of rural areas], from <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/244.pdf> [in Ukrainian].
4. Derzhavna tsilova prohrama staloho rozvytku silskykh terytorii na period 2020 roku [The state target programme for sustainable development of rural areas up to 2020], from <http://www.kmu.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Sabluk P. T. Rozvytok silskykh terytorii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi stabilnosti derzhavy [The development of rural areas in the ongoing efforts towards the economic stability of the state]. *Sotsiaino-ekonomichni probiemy rozvytku ukrainskoho seia i siiskykh terytorii: mater. VII richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarykiv [Social and economic issues of the deveiopment of rural communities and rural areas: proceedings of the 7th annuai meeting of Aii-Ukrainian Congress of schoiars in agricultural economics]*, Kyiv, 2005, 19 p. [in Ukrainian].
6. Pavlov O. Silski terytorii: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia [Rural areas: theoretical and methodological basics of research]. *Rehionaina istoriia Ukrainy: zb. nauk. statei [Regional history of Ukraine: coilected papers]*. 2011, Issue 3, pp. 113–132 [in Ukrainian].
7. Ksienzhik I. V. Analiz demograficheskoi situatsii v Ukraine [Analysis of demographic situation in Ukraine]. *Eko- i agroturizm: perspektivy razvitiia na iokainykh territoriakh:*

- sbornik nauchnykh statei [Eco- and agritourism: development prospects in local areas: collected papers].* Minsk: izd-vo "Chetyre chetverti", 2013, pp. 110–121 [in Russian].
8. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku 2020 [State strategy for regional development up to 2020], from <http://zakon.rada.gov.ua/go/385-2014-p> [in Ukrainian].
 9. Pavlov O. I. Silski terytorii yak ob'iekt suspilnykh interesiv [Rural areas as a public concern]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 2011, No. 3, pp. 123–127 [in Ukrainian].
 10. Bulavka O. H. Naukovo-prykladni ta metodychni zasady rozvytku poselenskoï merezhi silskykh terytorii [Research and methodological basics of the settlement network in rural areas]. *Sotsialno-ekonomichni zasady rozvytku silskykh terytorii (ekonomika, pidpriemnytstvo i menedzhment): monohrafiia [Social and economic basics for the development of rural areas (economics, entrepreneurship and management): monograph].* Kyiv, 2012 [in Ukrainian].
 11. Luzan Yu. Ya. Zbalansovanist popytu ta propozytsii na prodovolchomu rynku [Demand-supply balance on the market of foodstuffs]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 2011, No. 8, pp. 27–37 [in Ukrainian].
 12. Chebotariov V. A. Dosvid strukturnykh peretvoren v ahropromyslovomu vyrobnytstvi postsotsialistychnykh krain u konteksti yikh vstupu do Yevropeiskoho Soiuzu [Structural adjustments in agri-industrial production of post-socialist countries from the perspective of entering the EU]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 2007, No. 2, pp. 142–148 [in Ukrainian].
 13. Zaiats T.A., Kraievska H.O. Ekonomichna osnova silskykh poselen Ukrainy ta perspektyvy yïi zmitsnennia [Economic dimension of rural settlements in Ukraine and prospects for its growth]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 9, pp. 70–81 [in Ukrainian].
 14. Spiina aharna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: mozhlyvosti ta vyklyky dlia Ukrainy. Analychna dopovid [The common agricultural policy of the European Union: opportunities and challenges for Ukraine. Analytical report]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, 2011, from <http://www.niss.gov.ua> [in Ukrainian].
 15. Ulianchenko Yu. Derzhavne rehuliuвання aharnoho rynku v krainakh YeS i SSHA: dosvid dlia Ukrainy [The state regulation of the agricultural market in EU countries and the USA: a role model for Ukraine], from <http://194.44.242.244/e-journals/DeBu/2007-2/doc/5/05.pdf> [in Ukrainian].
 16. Silski terytorii u period zmin. Novi mozhlyvosti?! [Rural areas in a time of change. New possibilities?!], from <http://www.csi.org.ua/silski-terytoriyi-u-period-zmin-novi-mozhlyvosti> [in Ukrainian].
 17. Sirenko N. M. Rozvytok innovatsiinoho pidpriemnytstva v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy: monohrafiia [The development of information entrepreneurship in the agricultural sector of Ukraine's economy: monograph]. Mykolaiv, 2016, 243 p. [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 24 травня 2017 р.